

Historia wydań gockiej Biblii

Słowa kluczowe: Biblia gocka, Argenteus, Junius, Bernhardt, Streitberg

Przekład Biblii na język gocki został dokonany w IV wieku przez Wulfilę, misjonarza i apostoła Gotów. Tłumaczenie było używane w państwie Ostrogotów, istniejącym w latach 488-554. Po upadku tego państwa język gocki stał się językiem wymierającym i nie było osób zainteresowanych gocką Biblią. Z tego powodu do naszych czasów zachowało się jedynie kilkanaście fragmentarycznych rękopisów, które zawierają łącznie około 2/3 Nowego Testamentu i niewielkie fragmenty Starego. Najważniejszym rękopisem jest Kodeks Argenteus (znany też jako Biblia Srebrna), odkryty w połowie XVI wieku w benedyktyńskim klasztorze w Werden (dzisiaj pld. dzielnica Essen). Zawierał on 187 kart z gockim tekstem czterech Ewangelii. Przed rokiem 1600 trafił do Pragi, w 1648 roku Szwedzi przewieźli go do Sztokholmu, a od 1669 roku przechowywany jest w Uppsali. Jest to też pierwszy rękopis gockiej Biblii, który stał się dostępny dla nowożytnych badaczy.

Wczesne wydania fragmentów Biblii Srebrnej

W 1569 roku Johannes Goropius Becanus w swoim dziele *Origines Antwerpianae* dokonał transkrypcji *Modlitwy Pańskiej* oraz fragmentów Ewangelii Marka¹. Wedle jego słów tekst pochodzi z przechowywanego w Werden kodeksu. *Modlitwa Pańska* z wydania Becanusa ponownie została wydana w 1592 przez Hieronymusa Megisera².

* Dr Leszek Jańczuk jest wykładowcą w Wyższej Szkole Teologiczno-Społecznej w Warszawie.

¹ J.G. Becanus, *Origines Antwerpianae*, T. Liber VII. Gotodanica: Ex officina Christophori Plantini 1569, s. 740.

² H. Megiser, *Specimen XL diversarum lingvarum*, Frankfurt 1592.

W 1597 roku Bonaventura Vulcanius, profesor z Lejdy, opublikował *Ave Maria* (Łk 1,28-42), *Modlitwę Pańską* (Mt 6,9-13), *Magnificat* (Łk 1,46-55) i *Pieśń Symeona* (Łk 2,29-32). Jego publikacja jako pierwsza zastosowała nazwę „Argenteus”. B. Vulcanius dobór tej nazwy wyjaśnia notą lombardzką stosującą nazwę „Argenteus”³.

W 1603 roku Janus Gruter opublikował fragmenty Ewangelii Mateusza i Ewangelii Marka. Powołał się na opinię Arnolda Mercatora, że w Werden znajduje się kodeks zawierający tekst czterech Ewangelii napisany złotem i srebrem około 1000 lat temu. Kodeks miał być w słabej kondycji⁴.

Editio princeps

Wuj Vossiusa, Franciscus Junius, był filologiem zajmującym się językami starogermańskimi. Jako pierwszy wydał transkrypcję tekstu rękopisu w 1665 roku⁵. Junius wykorzystał kopię sporządzoną przez bliżej nieznanego Derre-
ra⁶. Derrer sporządził kopię w czasie gdy rękopis był w posiadaniu Vossiusa. W wydaniu tym strony oraz litery odpowiadają oryginałowi. Kopia ta spłonęła w 1702 roku podczas pożaru biblioteki. W 1684 roku ukazał się reprint wydania Juniusa⁷. Junius nie zastosował oryginalnej kolejności Ewangelii (Mt, J, Łk, Mk). W jego wydaniu Ewangelie są w następującym porządku: Mt, Mk, Łk i J. Tekst jest dzielony według nowożytnego podziału na rozdziały i wiersze, nie ma oryginalnego podziału według Sekcji Ammoniusza i Kanonów Euzebiusza. Wszelkie skróty, jak np. dla nomina sacra, pisane są w pełnych, rozwiniętych formach. W wydaniu tym tekstowi gockiemu towarzyszy tekst anglo-saksoński (po prawej stronie).

Vossius bardziej jednak cenił klasyczne rękopisy, w tym zwłaszcza greckie, nie był zainteresowany „barbarzyńskimi” rękopisami i dlatego postanowił

³ B. Vulcanius, *De literis et lingua Getarum, siue Gothorum*, 1597, s. 4.

⁴ J. Gruter, *Inscriptiones antiquae totius orbis romani, in absolutissimum corpus redactae*, Heidelberg 1603.

⁵ *Quatuor D. N. Iesu Christi Evangeliorum Versiones perantiquae duae, Gothica scil. & Anglo-Saxonica*, Dordrecht 1665.

⁶ Sugerowano w przeszłości, że mógł to być Sebastian Derrer, profesor z Freiburga. J.Ch. Zahn ocenił, że nie ma co do tego żadnej pewności. (J.Ch. Zahn, *Ulfilas gothische Bibelübersetzung die älteste Germanische Urkunde*, Weissenfels 1805, s. 51).

⁷ *Quatuor D. N. Iesu Christi Evangeliorum Versiones perantiquae duae, Gothica scil. & Anglo-Saxonica*, Amstelodami 1684.

odsprzedać rękopis. Kupnem zainteresował się szwedzki kanclerz i arystokrata Magnus Gabriel De la Gardie, który chciał odzyskać rękopis dla Szwecji⁸.

W 1671 roku ukazało się drugie wydanie tekstu rękopisu, w oparciu o odczyt Derrera. Wydawcą był Georg Stiernhielm. Wydanie Stiernhielma było kwadrylingwiczne, w lewej kolumnie tekst gocki w łacińskiej transkrypcji, w następnych kolumnach tekst islandzki, szwedzki i łaciński. Tekst gocki jest dokładnie ten sam, co w wydaniu Juniusa, tyle że w łacińskiej transkrypcji. Tekst łaciński pochodzi z Wulgaty.

Wydanie E. Benzeliusa

Wydania Juniusa oraz Stiernhielma otworzyły pole dla powstania nowej dyscypliny – gockiej filologii. Obaj wydawcy przykładali wielką wagę do gockiego słownictwa, nie mając jednak znajomości gramatyki. Wśród uczonych korzystających z tych wydań pojawiły się podejrzenia, że wydania zawierają błędy oraz luki, których oni nie są w stanie zweryfikować. Oba wydania, oparte były na tym samym odczycie Derrera i zawierały dokładnie te same błędy. Mając na względzie te zastrzeżenia, abp Eric Benzelius (1675-1743), który był również pierwszym bibliotekarzem w Uppsali, postanowił przygotować nowe wydanie. Benzelius w przeciwieństwie do swoich poprzedników posiadał filologiczne przygotowanie, co umożliwiło mu wypełnienie luk w rękopisie. Wydanie E. Benzeliusa ukazało się po jego śmierci. Wydał je Edward Lye w 1750 roku⁹. Tekst gocki opatrzony został łacińskim przekładem. Tekst gocki wydrukowany został czcionką stworzoną na potrzeby wydania Juniusa. Tekst gocki został podzielony zarówno według nowożytnego podziału na rozdziały i wiersze, jak i według Sekcji Ammoniusza. Na dole strony zamieścił aparat krytyczny. E. Benzelius zamieścił w tym wydaniu gramatykę gocką.

Odkrycie nowych rękopisów i kolejne wydania

W 1762 Franz Knittel opublikował tekst przechowywanego w **Wolfenbüttel** kodeksu *Carolinus* (odkryty w 1756), zawierającego fragmenty Rz 11-14. Jednak

⁸ T. Kleberg, *The Silver Bible at Uppsala*, Uppsala 1984, s. 16-17.

⁹ E. Benzelius, *Sacrorum Evangeliorum Versio Gothica ex Codice Argenteo Exarata aaque Suppleta*, Oxonii: Ex Typographeo Clarendoniano 1750.

dopiero w 1805 roku ukazało się wydanie Biblii Wulfilii uwzględniające ten rękopis. Wydawcą był Johann Christian Zahn. Wykorzystał on łacińską czcionkę i nie zastosował akcentów. Tekst został poprawiony przez W.F.H. Reinwalda¹⁰.

W 1807 roku Samuel Henshall wydał tekst Ewangelii Mateusza kodeksu *Argenteus* wraz z tekstem Anglo-Saksońskim pochodzącym z rękopisu Durham Book¹¹.

W 1817 roku w ambrożyjskiej bibliotece w Mediolanie odkryto pięć nowych gockich rękopisów (*Codices Ambrosiani*). Zawierają one fragmenty wszystkich Listów Pawła (2 Kor jest kompletny) i opublikowane zostały w 1819 roku przez kardynała Angelo Mai. Z tego względu filolog Hans Conon von der Gabelentz oraz August Julius Löbe postanowili przygotować nowe wydanie Biblii Wulfilii uwzględniające wszystkie dostępne gockie fragmenty. Wszystkie rękopisy zostały skolacjonowane na nowo. A. J. Löbe podczas kolacjonowania w Uppsali kodeksu *Argenteus* zorientował się, że brakuje 10 kart z tekstem Ewangelii Marka. Wydanie ukazało się w 1836 roku, tekst zaginionych 10 kart został uzupełniony w oparciu o poprzednie wydania. Aby ułatwić korzystanie bibliotom tekst gocki został przełożony na łacinę¹².

Ponieważ dotychczasowe wydania kodeksu *Argenteus* nie zawsze były łatwe w wykorzystaniu dla filologów ze względu na stosowane przez nie skróty, ligatury oraz starożytny podział tekstu, Anders Uppström przystąpił do przygotowania kolejnego wydania. Lars Wallin, zatrudniony w bibliotece od 1821 roku, zwrócił wykradzione karty w 1857 roku. W 1854 roku A. Uppström wydał facsimile kodeksu¹³, uzupełnione w 1857 o dziesięć odzyskanych kart¹⁴. Tekst ewangeliczny został podzielony według nowożytnego podziału na rozdziały i wiersze, a Sekcje Ammoniusza oraz Kanony Euzebiusza zostały zachowane. Linijki tekstu oraz liczba liter w linijce jest zgodna z oryginałem. Wszelkie stosowane przez oryginalne rękopisy skróty (jak np. *nomina sacra*) oraz ligatury

¹⁰ J.Ch. Zahn, dz.cyt.

¹¹ S. Henshall, *The Gothic Gospel of Saint Matthew, from the Codex Argenteus of the fourth century*, London 1807.

¹² H.C. de Gabelentz, J. Loebe, *Ulfilas. Veteris et Novi Testamenti Versionis Gothicae*, Vol. I, Lipsiae 1836.

¹³ A. Uppström, *Codex argenteus, sive, Sacrorum Evangeliorum versionis gothicae fragmenta*, Upsaliae 1854.

¹⁴ T. Kleberg, dz.cyt., s. 23; B.M. Metzger, *The Early Versions of the New Testament*, Oxford 31977, s. 380; L. Munkhammar, *Codex Argenteus and its printed editions*, 2010, s. 44, www.ub.uu.se/Global/Kulturarvsmaterial/Handskrifter/Editionsinledning.pdf (data dostępu: 09.01.2014).

zostały rozwinięte i oddane w pełnej formie. Jest to ważne wydanie z punktu widzenia filologicznego i długo cieszyło się opinią szczytowego osiągnięcia w zakresie krytycznych wydań Biblii gockiej. Otto von Friesen oraz Anders Grape, wydawcy facsimile z 1927 roku ocenili w Przedmowie, że wydanie A. Uppströma zaspokoiło ostatecznie zapotrzebowania ze strony filologów. Wydanie zawiera niewielką liczbę błędów drukarskich.

Wydanie H.F. Masmanna

W 1857 roku Hans Ferdinand Massmann przygotował kolejne wydanie gockiej Biblii. Gocki tekst oddany został łacińską czcionką i opatrzony akcentami według systemu Jamesa Grimma. Wydanie zostało wzbogacone w przypisy z komentarzem. Aby ułatwić korzystanie dla biblistów, w wydaniu tym tekst gocki umieszczony został wspólnie z paralelnym tekstem greckim i łacińskim¹⁵. Dzięki temu korzystający z tego wydania bibliści nie muszą znać języka gockiego, by móc korzystać z wariantów tekstowych kodeksu. Pierwsze wydanie zawierało nieco błędów¹⁶. Ukazało się kilka wydań edycji Masmanna, ostatnie w latach 1895-1897. Wydanie było krytykowane przez filologów ze względu na Słownik¹⁷.

Wydanie L. Stamma

W 1858 roku ukazało się wydanie Friedricha Ludwiga Stamma. Zastosowano w nim łacińską czcionkę, wprowadzono literę þ (odpowiednik angielskiego „th”)¹⁸, mankamentem tego wydania jest brak akcentów. W piątym wydaniu z 1872 wykorzystano nowoodkryty *Codex Taurinensis*. Wydanie to zostało

¹⁵ H.F. Massmann, *Ulfilas. Die Heiligen Schriften alten und neuen Bundes in gothischer Sprache. Mit gegenüberstehendem griechischem und lateinischem Texte, Anmerkungen, Wörterbuch, Sprachlehre, und geschichtlicher Einleitung*, Stuttgart 1857.

¹⁶ Bernhardt wylicza kilka błędów polegających na zamianie litery „m” na „n” i odwrotnie.

¹⁷ Walter W. Skeat uznał Słownik za jedyną niesatysfakcjonującą część wydania. (*A Moeso-Gothic Glossary with an Introduction, an Outline of Moeso-Gothic Grammar, and a List of Anglo-Saxon and Old and Modern English Words Etymologically Connected with Moeso-Gothic*, ed. W.W. Skeat, London 1868, *Preface*, s. III)

¹⁸ F.L. Stamm, *Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache: Text, Grammatik und Wörterbuch*, Paderborn 1858.

opracowane przez Moritza Heynego¹⁹. W 1908 roku ukazało się jedenaste wydanie gockiej Biblii Stamma opracowane na nowo przez Ferdinanda Wredego.

Wydanie E. Bernhardta

W 1875 roku Ernst Bernhardt wydał gocką Biblię z komentarzem²⁰. E. Bernhardt usiłował też odtworzyć tekst grecki jakim posłużył się Wulfila. Zakładał on, że Wulfila dokonał przekładu w oparciu o tekst pokrewny dla Kodeksu Aleksandryjskiego²¹. Wykorzystał Kodeks Aleksandryjski zarówno dla Nowego jak i Starego Testamentu²². Krytycy tekstu, tacy jak Paul de Lagarde, Herman von Soden i Friedrich Kaufmann wykazali jednak, że wczesna forma tekstu bizantyjskiego odbiegała od Kodeksu Aleksandryjskiego. Uzależnienie od Kodeksu Aleksandryjskiego jest mankamentem tego wydania.

Wydanie W.W. Skeata i J. Boswortha

W 1882 roku Walter William Skeat wydał tekst Ewangelii Marka bazujący głównie na kodeksie *Argenteus*²³.

W 1888 roku za sprawą Josepha Boswortha ukazało się wydanie tekstu czterech Ewangelii w języku gockim, anglo-saksońskim, oraz angielskich przekładów J. Wyckliffa i W. Tyndala. Zostały one umieszczone w czterech równoległych kolumnach. Kolumna gocka była pierwszą i zawierała tekst z kodeksu *Argenteus* oraz innych zachowanych fragmentów²⁴. W 1907 roku ukazało się czwarte wydanie tego dzieła²⁵.

¹⁹ F. L. Stamm, *Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmaler der gothischen Sprache*, fünfte Auflage, besorgt von M. Heyne, Paderborn 1872, s. X-XI.

²⁰ E. Bernhardt, *Vulfila oder die Gotische Bibel*, Halle 1875.

²¹ C. Falluomini, *The Gothic Version of the New Testament*, [w:] *The Text of the New Testament in Contemporary Research: Essays on the Status Quaestionis*, red. B.D. Ehrman, M.W. Holmes, Leiden 2013, s. 332.

²² Kodeks Aleksandryjski tylko w tekście czterech Ewangelii reprezentuje tekst bizantyjski (tj. wczesną jego formę).

²³ W.W. Skeat, *The Gospel of Saint Mark in Gothic*, Oxford: Clarendon Press, 1882.

²⁴ J. Bosworth, *The Gothic and Anglo-Saxon Gospels in Parallel columns with the Versions of Wycliffe and Tyndale*, London 1888.

²⁵ J. Bosworth, *The Gospels Gothic, Anglo-Saxon, Wycliffe and Tyndale Versions*, London 1907.

Wydanie W. Streitberga

Wilhelm Streitberg przygotował w latach 1908-1910 wydanie tekstu na potrzeby krytyki tekstu Nowego Testamentu. Podobnie jak E. Bernhardt usiłował zrekonstruować grecki tekst użyty przez Wulfilę, uwzględnił jednak przy tym rozwój krytyki tekstu jaki dokonał się przez 30 lat od czasów E. Bernhardta. W wydaniu W. Streitberga tekst gocki umieszczony został po prawej stronie, a na „honorowej” lewej stronie – tekst grecki. Na dole umieścił aparat krytyczny, w którym omawia relację tekstu Wulfili do innych wczesnych greckich rękopisów (rodzin rękopisów)²⁶. Tekst grecki został wzięty z wydania Hermanna von Sodena i uzgodniony z gockim tekstem kodeksu *Argenteus*. Wydanie uwzględniało nową rewizję *Codices Ambrosiana*, dokonaną przez Wilhelma Braune’a, germanistę, we współpracy z bibliotekarzem z Mediolanu²⁷. W. Streitberg, w przeciwieństwie do E. Bernhardta, brał pod uwagę możliwość wpływu *Itali* na tekst gockiej Biblii, brał też pod uwagę możliwość, że tłumacz mógł uzgadniać miejsca paralelne. W drugim tomie dzieła, w dodatkach, opublikowany został odkryty w 1907 *Codex Gissensis* z fragmentami dwóch ostatnich rozdziałów Ewangelii Łukasza (Łk 23,11-16; 24,13-17)²⁸. Do wydania gockiej Biblii W. Streitberga dołączono również wszystkie inne dostępne teksty gockie, także te pozabiblijne (*Skeireins*, *Documentum Neapolitanum*, *Documentum Aretinum*). W następnych wydaniach dołączono także *Gotica Veronesia* i inne teksty.

W 1919 roku ukazało się drugie poprawione wydanie W. Streitberga. W aparacie krytycznym wprowadzono 80 nowych wariantów. *Codex Gissensis* nie został wykorzystany w tekście biblijnym ze względu na swą daleko idącą fragmentaryczność, uniemożliwiającą rekonstrukcję tekstu. Wydania trzecie, czwarte i piąte zajmowały się poprawianiem błędów drukarskich drugiego wydania²⁹. W międzyczasie ukazało się nowe wydanie rękopisów ambrozjańskich, przygotowane przez Jana de Vriesa w 1936 roku. Wydanie to poprawiło odczyty dotychczasowych wydań. Piąte wydanie W. Streitberga ukazało się

²⁶ H. Collitz, *Gothic Bible*, [w:] *Modern Language Notes*, Vol. 24 No. 6 Jun. 1909, s. 182.

²⁷ H. Collitz, *Gothic Bible*, dz.cyt., s. 182.

²⁸ Ale do Słownika nie dodano żadnego nowego terminu. (Por. H. Collitz, *Die Gotische Bibel by Wilhelm Streitberg Review*, [w:] *Modern Language Notes*, Vol. 26, No. 6 Jun. 1911, s. 184).

²⁹ Np. w: Mt 7,16; 9,32; 10,24.36; J 6,22; 11,18; 12,14; 15,13; 18,28 itd.

w 1965 roku, zrewidowane zostało przez Ernsta A. Ebbinghauusa. W roku 2000 ukazało się siódme wydanie W. Streitberga³⁰. W siódmym wydaniu dołączono jako suplement tekst karty Haffnera okrytej w 1970 roku w katedrze w Spirze i zawierającej tekst Mk 16,12-20. Suplement dodał Piergiuseppe Scardigli. Tekst biblijny pozostał w niezmienionej formie. Wydanie zawiera $\frac{3}{5}$ tekstu czterech Ewangelii oraz $\frac{2}{3}$ Listów Pawła. Całkowity brak jest w nim jakichkolwiek fragmentów Dziejów Apostolskich, Listów powszechnych i Apokalipsy. Stary Testament reprezentowany jest tylko przez Księgę Nehemiasza ($\frac{1}{8}$ księgi).

Tekst grecki wydania W. Streitberga nie zawsze jest zgodny z tekstem gockim. Wynikało to stąd, że niektóre warianty gockiego tekstu nie uzyskują potwierdzenia w greckich rękopisach. W. Streitberg wychodził z założenia, że owe warianty weszły do gockiej Biblii pod wpływem starołacińskiego przekładu. Dlatego w swoim wydaniu nie dążył do przekładania tekstu gockiego na grecki, lecz usiłował odtworzyć tekst grecki z jakiego korzystał w swoim przekładzie Wulfila. W. Streitberg nie brał pod uwagę, że tekst grecki z jakiego korzystał Wulfil mógł być odmienny od jakiegokolwiek zachowanego do naszych czasów greckiego rękopisu. Najstarsze greckie rękopisy z partiami tekstu charakterystycznymi dla bizantyjskiej tradycji tekstologicznej pochodzą z V wieku (02, 04, 032) i VI wieku (022). Jednak rękopisy te znacząco odbiegają od standardowego tekstu bizantyjskiego z VIII wieku i różnią się też między sobą. Dodatkową trudność wprowadza *Peszitta*, która w Ewangeliach zawiera ok. 50% tekstu bizantyjskiego i która znacząco odbiega od najstarszych rękopisów bizantyjskich. Nie wiadomo więc jak mógł wyglądać tekst bizantyjski w czasach Wulfila.

Hermann von Soden zakładał, że w IV wieku miała miejsce recenzja, która doprowadziła do powstania tekstu bizantyjskiego. Wielu biblistów z początku XX wieku przyjmowało to jako pewnik. Tymczasem tekst bizantyjski mógł ewoluować stopniowo w wyniku dokonywanych co jakiś czas standaryzacji. W. Streitberg zasugerowany hipotezą H. von Sodena przyjął ją za naukowy pewnik i zrekonstruował tekst grecki w oparciu o greckie kodeksy 07, 09, 011, 013, 028 i 031 dla Ewangelii oraz w oparciu o 018, 020, 025, 0121+0243 dla Listów Pawła. Korzystał też z cytatów Jana Chryzostoma³¹. Wymienione rękopisy

³⁰ W. Streitberg, *Die gotische Bibel*, Bd 1. *Der gotische Text und seine griechische Vorlage*, Heidelberg 1908-1910, 72000.

³¹ W. Streitberg, *Die gotische Bibel*, dz.cyt. s. XXXIX-XLIV.

oraz dzieła Chryzostoma reprezentują rodzinę E³², jedną z najstarszych form tekstu bizantyjskiego, nie ma jednak żadnej gwarancji, że tą właśnie formą tekstu posłużył się Wulfila. Nie wiadomo też czy forma ta istniała w jego czasach.

Friedrich Kaufmann ocenił, że zachodzi większa zgodność pomiędzy tekstem gockim a greckim niż w wydaniu E. Bernhardta (1875)³³. Adolf Jülicher³⁴ oraz Hans Lietzmann skrytykowali oparcie *Vorlage* na hipotezie H. von Sodaena³⁵. Kurt Aland ocenił, że tekst grecki różni się z tekstem gockim w około stu miejscach³⁶. Rozbieżności pomiędzy tekstem greckim a gockim w wydaniu W. Streitberga są jednym z powodów, że przekład gocki jest rzadko cytowany w krytycznych wydaniach greckiego NT³⁷. K. Aland zarzucił germanistom, że zamiast tłumaczyć tekst gocki na grecki kierują się własnymi teoriami, w oparciu o które rekonstruują tekst nieprzydatny dla krytyków tekstu Nowego Testamentu. Carla Falluomini odpowiedziała, że nie jest w stanie tłumaczyć z gockiego na grecki ze względu na odmienną strukturę gramatyczną tych języków (rodzajniki, czasy, tryby)³⁸. Przekład gocki w ogóle nie jest wykorzystywany w krytycznych wydaniach Biblii hebrajskiej, Septuaginty, Wulgaty.

Po dziś dzień jest to najważniejsze wydanie tekstu, pomimo pewnych jego niedoskonałości. Niedoskonałą jest konwersja alfabetu gockiego na łaćski (nie rozróżnianie liter „i” od „i̅”), a rekonstruowany tekst grecki opiera się na założeniach teorii H. von Sodaena, która od samego początku była krytykowana przez biblistów (K. Lake, H. Lietzmann, A. Jülicher). Nie stosuje oryginalnej punktacji, pomija Kanony Euzebiusza (ważne dla biblistów). Na wskutek tych niedociągnięć czytelnik nie ma możliwości dotarcia do oryginalnego tekstu rękopisu.

Dotychczasowe wydania kodeksu *Argenteus* zaspokajały potrzeby filologów oraz krytyków tekstu, jednak wciąż brakowało wydania dla paleografów.

³² F. Wisse, *Family E and the Profile Method*, [w:] *Biblica*, 51, 1970, s. 67-75.

³³ F. Kauffmann, *Zur Textgeschichte der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 43, 1911, s. 118-132.

³⁴ A. Jülicher, *Die griechische Vorlage der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 52, 1910, s. 365-387.

³⁵ H. Lietzmann, *Die Vorlage der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 56, 1919, s. 249-278.

³⁶ K. Aland, B. Aland, *Der Text des Neuen Testaments*, Stuttgart 1989, s. 218.

³⁷ Drugim powodem jest reprezentowanie bizantyjskiej tradycji tekstualnej, nisko ocenianej przez współczesnych krytyków tekstu.

³⁸ C. Falluomini, dz.cyt., s. 332.

W 1927 roku, z okazji 450-lecia uniwersytetu, ukazało się fototypiczne wydanie kodeksu. Jest to ostatnie i zarazem najważniejsze wydanie tego rękopisu³⁹. Theodor Svedborg oraz Ivan Nordlund przygotowując to wydanie wykorzystali promienie UV oraz metodę fluoroscencyjną. Jednak żadna z tych metod nie umożliwiała poprawnego zapisania tych liter tekstu, które są pisane złotem. W związku z tym dodano dodatkowe zredukowane fotografie, dla których wykonania zastosowano żółte filtry, promienie X oraz ukośne naświetlenie. Przedmowę do wydania napisali Otto von Friesen oraz Anders Grape.

W 2013 odkryto w Bolonii palimpsest (*Gothica Bononiensia*), którego dolny tekst zawiera homilię w języku gockim z VI wieku. Homilia cytuje zarówno Stary, jak i Nowy Testament, cytuje teksty biblijne dotychczas nieznanne (m.in. Iz 14,14-15)⁴⁰. Należy więc oczekiwać, że w ósmym wydaniu W. Streitberga tekst ten zostanie zamieszczony w dodatkach.

Wnioski końcowe

Biblia gocka była wielokrotnie wydawana. Na początku były to wydania kodeksu Argenteus (czasem tylko fragmentów), później w miarę odkrywania nowych rękopisów, wydania zostały poszerzone o nowe partie tekstu biblijnego. Wydania nabrały też stopniowo charakteru krytycznego. Ilość wydań była wynikiem nie tylko nowych odkryć, ale także z niedostatków dotychczasowych wydań, błędów popełnionych przez wydawców oraz drukarzy i były odpowiedzią na krytyczne uwagi filologów. Niektóre wydania miały na celu zaspokojenie potrzeb filologów, a inne – biblistów. Ostatnim wydaniem jest wydanie W. Streitberga (w 2000 ukazało się siódme wydanie). Dotychczasowe edycje zaspokajają potrzeby filologów, ale w dalszym ciągu nie spełniają oczekiwań biblistów. Z tego też powodu gocki przekład prawie w ogóle nie jest cytowany w krytycznych wydaniach greckiego Nowego Testamentu.

³⁹ *Codex argenteus Upsaliensis jussu Senatus Universitatis phototypice editus*, Uppsala, 1927.

⁴⁰ R.B. Finazzi, P. Tornaghi, *Gothica Bononiensia. Analisi linguistica e filologia di un nuovo documento*, [w:] *Aevum*, 2013 / 87 (fasc. 1): 113-155, <http://hdl.handle.net/10807/43265> (data dostępu: 09.01.2014), [<http://www.gotica.de/bononiensia.html>] (data dostępu: 09.01.2014).

ABSTRACT

The Gothic Bible was edited several times. The editions of Junius (1665), Bezelius (1750), Gabelentz and Loebe (1836), Bernhardt (1875), Streitberg (1908-1910, 1919) belong to the most important. The first editions contained only the text of Codex Argenteus, because it was the only available manuscript of the Gothic Bible. Since the end of the 18th century, new manuscripts were discovered and new editions of the Gothic Bible were prepared. These editions usually have the Latin or the Greek text added and in result, their work can be used by biblical scholars. Unfortunately, the German experts who have translated the Greek text have not followed the Gothic text as it stands, but proposed a hypothetical Greek text based on Codex Alexandrinus (Bernhardt) or the theory of Hermann von Soden (Streitberg). For that reason the Gothic Bible is almost not cited in the critical editions of the Greek New Testament.

Keywords: Gothic Bible, Argenteus, Junius, Bernhardt, Streitberg

Bibliografia

- Aland K., Aland B., *Der Text des Neuen Testaments*, Stuttgart 1989.
- Becanus J.G., *Origines Antwerpianae*, T. Liber VII. Gotodanica: Ex officina Christophori Plantini 1569.
- Benzelius E., *Sacrorum Evangeliorum Versio Gothica ex Codice Argenteo Exarata aque Suppleta*, Oxonii: Ex Typographeo Clarendoniano, 1750.
- Bernhardt E., *Vulfila oder die Gotische Bibel*, Halle 1875.
- Bosworth J., *The Gospels Gothic, Anglo-Saxon, Wycliffe and Tyndale Versions*, London ⁴1907.
- Bosworth J., *The Gothic and Anglo-Saxon Gospels in Parallel columns with the Versions of Wycliffe and Tyndale*, London ¹1888.
- Codex argenteus Upsaliensis jussu Senatus Universitatis phototypice editus*, Uppsala 1927.
- Collitz H., *Die Gotische Bibel by Wilhelm Streitberg Review*, [w:] Modern Language Notes, Vol. 26, No. 6, Jun., 1911.
- Collitz H., *Gothic Bible*, [w:] Modern Language Notes, Vol. 24, No. 6, Jun., 1909.
- Falluomini C., *The Gothic Version of the New Testament*, [w:] *The Text of the New*

- Testament in Contemporary Research: Essays on the Status Quaestionis*, red. B.D. Ehrman, M.W. Holmes, Leiden 2013.
- Finazzi R.B., Tornaghi P., *Gothica Bononiensia. Analisi linguistica e filologia di un nuovo documento*, [w:] *Aevum*, 2013 / 87 (fasc. 1), <http://hdl.handle.net/10807/43265> (data dostępu: 09.01.2014) i <http://www.gotica.de/bononiensia.html> (data dostępu: 09.01.2014)
- Gabelentz H.C. de, Loebe J., *Ulfilas*, Vol. I, Lipsiae 1836.
- Grueter J., *Inscriptiones antiquae totius orbis romani, in absolutissimum corpus redactae*, Heidelberg 1603.
- Henshall S., *The Gothic Gospel of Saint Matthew, from the Codex Argenteus of the fourth century*, London 1807.
- Jülicher A., *Die griechische Vorlage der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 52, 1910.
- Kauffmann F., *Zur Textgeschichte der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 43, 1911.
- Kleberg T., *The Silver Bible at Uppsala*. Uppsala 1984.
- Lietzmann H., *Die Vorlage der gotischen Bibel*, [w:] *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 56, 1919.
- Massmann H.F., *Ulfilas. Die Heiligen Schriften alten und neuen Bundes in gothischer Sprache. Mit gegenüberstehendem griechischem und lateinischem Texte, Anmerkungen, Wörterbuch, Sprachlehre, und geschichtlicher Einleitung*. Stuttgart 1857.
- Megiser H., *Specimen XL diversarum lingvarum*, Frankfurt 1592.
- Metzger B.M., *The Early Versions of the New Testament*, Oxford 1977.
- Munkhammar L., *Codex Argenteus and its printed editions*, 2010, www.ub.uu.se/Global/Kulturarvsmaterial/Handskrifter/Editionsinledning.pdf (data dostępu: 09.01.2014).
- Quatuor D. N. Iesu Christi Evangeliorum Versiones perantiquae duae, Gothica scil. & Anglo-Saxonica*, Dordrecht 1665.
- Quatuor D. N. Iesu Christi Evangeliorum Versiones perantiquae duae, Gothica scil. & Anglo-Saxonica*, Amstelodami 1684.
- Skeat W.W., *A Moeso-Gothic Glossary with an Introduction, an Outline of Moeso-Gothic Grammar, and a List of Anglo-Saxon and Old and Modern English Words Etymologically Connected with Moeso-Gothic*, London 1868.
- Skeat W.W., *The Gospel of Saint Mark in Gothic*, Oxford 1882.

-
- Stamm F.L., *Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache: Text, Grammatik und Wörterbuch*, Paderborn 1858.
- Stamm F.L., *Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache*, fünfte Auflage, besorgt von M. Heyne, Paderborn 1872.
- Streitberg W., *Die gotische Bibel*, Bd 1. *Der gotische Text und seine griechische Vorlage*. Winter, Heidelberg 1908–1910, 72000.
- Uppström A., *Codex argenteus, sive, Sacrorum Evangeliorum versionis gothicae fragmenta*, Upsaliae 1854.
- Vulcanius B., *De literis et lingua Getarum, siue Gothorum*, 1597.
- Wisse F., *Family E and the Profile Method*, [w:] *Biblica*, 51, 1970.
- Zahn J.Ch., *Ulfilas gothische Bibelübersetzung die älteste Germanische Urkunde*, Weissenfels 1805.

Spis treści

LESZEK JAŃCZUK, Historia wydań gockiej Biblii.....	123
ŁUKASZ P. SKURCZYŃSKI, „Grzechy Pisma Świętego”. Krytyka fundamentalistycznej hermeneutyki biblijnej według Johna Shelby’ego Sponga.....	137
JAROSŁAW CHARKIEWICZ, Starotestamentowi prorocy jako typ świętości w Kościele prawosławnym.....	155
JERZY OSTAPCZUK, Cyrylicki apostoł-ewangeliarz niedzielny z Drukarni brackiej w Łucku (1640 r.)	169
JERZY SOJKA, Zagadnienie obecności Chrystusa w Wieczery Pańskiej w publikacjach Światowej Federacji Luterskiej.....	203
EWA JÓŹWIAK, Osobno czy razem? Dążenia ekumeniczne wewnątrz pol- skiego ewangelicyzmu – perspektywa reformowana (po 1946 roku)..	245

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LVII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2015